

Číslo 2 - příloha k Dk-Dialogu 7/2003
Září 2003

Demokratický seminář

Bulletin pracovní skupiny Demokratického klubu
Obecné otázky demokracie

Příspěvky, které zde přinášíme, byly připraveny pro diskusi na schůzce pracovní skupiny o obecných otázkách demokracie 9. června 2003.

Luděk Rychetník

Rozcestí postkomunismu: konstitucionalismus nebo neliberální demokracie Úvaha o politické síle civilizační převahy a úloze Dk

V úvaze o volbách prezidenta komentátor *Lidových novin* usoudil, že jejich průběh znamenal "konec antikomunismu v Čechách" (Daniel Kaiser, 2003). Řada událostí v politickém životě potvrzuje jeho závěr. Ve volebních preferencích komunisté předhánějí sociální demokraty, jejich představitelé jsou již delší dobu častými hosty publicistických pořadů *Novy* i jiných televizních programů, jejich zástupkyně byla zvolena do Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, zúčastňují se porad u prezidenta republiky. Vahou svých hlasů rozhodují důležitá hlasování v parlamentu a stali se tedy vítanými spojenci. Prohlašují, že jsou demokratickou stranou, vždyť uznávají svobodné volby, a svou současnou demokratickou politikou prý odčiňují chyby minulosti.

Znamená-li "konec antikomunismu" to, že *čistě negativní* anti-ideologie přestala být hlavní ideologickou zbraní demokratických stran, není třeba takového konce želet. Tím důležitějším se však stává úsilí o *pozitivní* překonání dědictví komunismu; zejména úpadku právní, politické, státnické kultury, k němuž došlo během dlouhých let komunistické nesvobody. Pokud (spolu s Norbertem Eliasem)

civilizaci chápeme jako uvědomělé vytváření "dobrého řádu" (v Hayekovském smyslu, tj. spravedlivého a svobodného), takového, který je dlouhodobě příznivý rozvoji člověka a společnosti, pak léta totality a reálného socialismu znamenala civilizační regres, (další) zpoždění za Západní Evropou v rozvoji liberální (konstituční) demokracie. Jde zejména o instituce chránící svobodu a rovnost občanů a otevřenou společnost jako celek vůči zvlí a korupci moci. Jde o vládu práva, včetně spolehlivé práce policie a soudů, o důslednou dělbu moci, včetně nezávislosti soudního systému, který by byl oddán ideálu spravedlnosti, o fungující dostatečné kontrolní mechanismy (checks and balances), o svobodu a pluralitu tisku a rozhlasového a televizního vysílání, vyvážené jejich zodpovědností vůči společnému dobru (o účinnou regulaci v tomto směru). Takové jsou rovněž podmínky prosperujícího hospodářství a společenského pokroku, což si během devadesátých let minulého století uvědomila i např. Světová banka na základě předchozích negativních zkušeností z řady rozvojových zemí. Tyto liberálně demokratické instituce u nás stále zjevně selhávají. Signalizuje nám to např. to, že v mezinárodně srovnatelném indexu vnímané poctivosti státní správy (Corruption Perception Index) rok od roku klesáme a zůstáváme spolu se Slovenskem za Slovinskem, Maďarskem a Polskem (rok od roku se zhoršují i jiné ukazatele korupce - viz *MF DNES* 2003). Ukazuje to případ Novy a sporu Lauder - Železný, naznačují to i loni veřejně vyjádřené obavy z účelového použití práva - "kriminalizace podnikatelů" - nebo snad volání po jejich beztrestnosti?

Nebezpečí ze strany komunistů zatím není v tom, že by mohli obnovit poměry "reálného socialismu", ale v tom, že **liberální řád** je mimo jejich obzor; že prakticky i programově cílí zpět k ne-řádu zvlí státu a různých klik, hlouběji do klientelismu a do izolace od západu. Již teď mohou svými hlasy v parlamentu do určité míry sabotovat úsilí o upevnění řádu - náš skutečný "návrat do Evropy". Jejich odpor a agitace proti EU má tytéž politické důsledky. Zhruba polovina naší politické reprezentace si zřejmě toto nebezpečí neuvědomuje a určité obtížně odhadnutelné její části - spolu se skrytými korupčními hospodářskými strukturami - to vyhovuje. Pokud by se však komunistům podařilo získat podíl na vládní moci, mohli by z centra státu prosazovat svůj program, který je směsí demagogie a přežilých hospodářsky i politicky zhoubných etatistických představ (viz např. loňský *Program obnovy* umístěný na webové stránce KSČM). Naše reformní úsilí by vraceli na úroveň Rumunska nebo Běloruska.

Předpokladem úspěšného boje proti této hrozbě je politika založená na kulturní, civilizační převaze, případně politika cílená k dosažení takové převahy - politika cílevědomého vytváření konstitučního demokratického řádu, přičemž patřičná péče o zaměstnanecké a sociální problémy je její součástí. Této civilizační převaze se těší a ji využívá občanská společnost nejstabilnějších

liberálních demokracií Skandinávie, Švýcarska, Nizozemí, Velké Britanie, Spojených Států. Jsou to země, v nichž historicky nejdříve vyrostla silná hospodářsky nezávislá občanská společnost, která postupně získala rozhodující podíl na státní moci a vytvářela první liberální demokratické režimy. Měla dostatek času učit se umění vládnout od starých aristokratických elit a zdokonalit je v demokratických podmínkách. Všimněme si, že tyto země v minulém století úspěšně čelily totalitnímu nebezpečí zprava i zleva. Umění vládnout je zdrojem kulturní síly.

České národní obrození a "český hospodářský zázrak" v devatenáctém století byl podobně dílem občanské společnosti (M Hlaváč 2000); odtud pochází společenské zdroje našeho demokratismu, který se osvědčil ve dvacátých a třicátých letech minulého století. Avšak naše historicky malé zkušenosti s výkonem státní moci naše předky nedostatečně vybavily pro zvládnutí krize koncem třicátých let, jejíž důsledky neseme dodnes. I současné nedostatky řádu můžeme připsat na účet nedostatků v našem umění vládnout. Pro Českou Republiku je klíčovou politickou otázkou dneška zda se podaří zorganizovat a prosadit soustředěné úsilí o nápravu řádu. Jeho nedostatky jsou zdrojem latentní politické krize a lability a ohrožují náš stát (L Rychetník 2002a,b). Naším úkolem jako společnosti je osvojit si umění vládnout na nejvyšší civilizační úrovni a dospět k liberálně demokratickému konsensu na této úrovni. Je to obtížný dlouhodobý úkol. Pevný právní řád historicky vznikl a byl prosazován jako "královská spravedlnost"; královská síla jej zaručovala mocensky, královský majestát ideově. Zároveň pevný řád v zemi upevňoval legitimitu vlády krále v očích jeho poddaných. Většina výše jmenovaných stabilních demokracií jsou monarchie s dlouhou tradicí, pouze švýcarská a severoamerická republika dokázaly vytvořit, nebo převzít a rozvinout stabilní a pevný liberální řád. Úkolem České republiky je vytvořit majestát zákona bez královské moci, vlastní morální silou občanské společnosti. Můžeme to dokázat, pokud my - občané pochopíme, že je to podmínkou naší prosperity jako společnosti a že v geopolitickém smyslu je to zároveň nezbytnou podmínkou dlouhodobé stability a přežití našeho státu.

Vytváření pevného řádu je totiž jedinou zodpovědnou strategickou odpovědí na výzvy, které přináší globální systém svobodného trhu; takovou, která umožňuje využít jeho možností a omezovat jeho potenciálně korumpující a ničivé tendence. Výše jmenované země, spolu s Irskem, opět poslouží jako příklad. Další strategie, izolacionismus, jen prohlubuje zaostávání. Konečně strategie otevřené země bez vnitřního řádu, přístupné korupci, vede ke sdílení bídného osudu některých afrických a latinskoamerických států: bohatá zaprodaná elita mezi všeobecnou bídou a úpadkem.

Debatujeme o společenské roli Dk dnes třináct let po rozpadu reálného socialismu. Naše ideová pozice by nás neměla odsoudit k politické nebo společenské irelevanci. Jsme schopni zaujmout konstruktivně kritický postoj, a to zejména ve sporu o řád? Uvažujme, co vyžaduje politický realismus v naší stále ještě konfrontačně rozdělené společnosti. Můžeme přispět k dosažení konstitučního konsensu, bez něhož je demokratická stabilita země dlouhodobě ohrožována? Jsme schopni rozpoznat tradiční nedostatky naší politické kultury, našeho umění vládnout? Naše debaty o pojetí demokracie souvisí s rolí Dk. Chápeme-li demokracii **pouze** jako instituce umožňující změnu vlády pomocí voleb, nejsme schopni vstřebat poučení z dalšího historického i teoretického vývoje po roce 1948. Nevidíme, že v demokracii ztělesněný ideál rovnosti se může dostávat do rozporu s ideálem svobody (jak se ostatně stalo již během Velké francouzské revoluce - viz Roman Joch, 2001 a,b). Nevidíme, že korupce a zvláště mocných vyprazdňuje sám tento ideál rovnosti. Zaniká nám význam civilizačních kořenů moderní demokracie - vlády práva a konstitučních garancí (viz Daniel Kroupa, 2001), bez nichž se honosné jméno demokracie stává ideologickou zástěrkou pro "neliberální demokracii", kterou Fareed Zakaria (1998) identifikoval v kvazidemokratických režimech rozvojových zemí a postkomunistického Balkánu. Českou republiku nelze (zatím ještě) považovat za neliberální demokracii, náš režim je však stále ve vývoji, který určují výsledky ideového i politického střetávání nejrůznějších sil. Nebezpečím je "korupční symbiosa" hospodářských, politických a mediálních elit. Ať chceme či nechceme, je naše chápání demokracie a všech jejích náležitostí součástí těchto střetů.

Odkazy:

- MF DNES*, ciz (2003): *Třetině lidí připadají úplatky běžné*, 27.3.2003.
- F A Hayek: *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Academia (originál: 1982 *Law, legislation and liberty*. London: Routledge & Kegan Paul).
- Miroslav M. Hlaváč (2000): *Tvůrci českého zázraku*. Praha: APS Agency.
- Roman Joch (2001a): *Francouzská revoluce*; v *Přednášky*.
- Roman Joch (2001b): *Demokracie, svoboda, rovnost*; v *Přednášky*.
- Daniel Kaiser (2003): *Konec antikomunismu v Čechách*; *Lidové noviny* 3.3.2003.
- Daniel Kroupa (2001): *Klasická politická filosofie a antická polis*; v *Přednášky. Přednášky z politické filosofie*. Praha: Občanský Institut, 2001.
- Luděk Rychetník (2002a): *Usilujme o civilizaci solidarity a lásky*; 'Pokoj a dobro' bilancuje veřejnou diskusi; *Listy* č. 4 (srpen): 25–28.
- Luděk Rychetník (2002b): *Secretum secretorum a umění vládnout. Esej o moci a Machiavelliho dilematu*"; v *Konsolidace vládnutí a podnikání v ČR a EU, I. Příspěvky z konference 31.10.-2.11.2002*. Matfyzpress: 54-67.
- Fareed Zakaria (1998): *Neliberální demokracie na vzestupu*; *Střední Evropa* 81 (originál ve *Foreign Affairs* 1997).

Jan Friedlaender

Dvojí pojetí demokracie a současná politická realita ČR

.....souboj o zachování parlamentní demokracie....svede celá ODS, část sociální demokracie a paradoxně i KSČM s proměnlivou Xkoalicí, prezidentem Havlem a mediálními baštami nepolitické politiky.

Kateřina Dostálová, LN 3.11.2001.

Zrekapitulujeme-li si parlamentní hlasování i politické diskuse od naší televizní krize i dob ještě dávnějších až po současnou prezidentskou volbu, dojdeme pravděpodobně k závěru, že hranice načrtnutá paní poslankyní skutečně existuje. Musíme jen napravit její opomenutí a přidat k údajným nepřítelům parlamentní demokracie i ty sociální demokraty, kteří zbývají po odečtení zmíněné části.

Přijmeme-li uvedenou charakteristiku obou politických teritorií s pobaveným úsměvem, což je asi v rámci duševní hygieny to nejmoudřejší, co můžeme udělat, vyvstává tím ovšem před námi povinnost pokusit se o vlastní definici oněch dvou velkých podmnožin naší politické scény.

V Demokratickém klubu probíhá již delší dobu diskuse o definici demokracie, a tím i o to, jaká minima demokratismu musí být splněna v té či oné společnosti, aby mohla být označena za demokratickou. Vyhranily se zde dva přístupy. Podle jednoho je podmínkou demokracie nejen všeobecná, rovná a tajná volební procedura, které se může zúčastnit každý politický subjekt, který má zájem (s možnou výjimkou pro antidemokratické elementy), ale i plné uplatnění základních práv a svobod a vláda práva. Druhé pojetí, jehož autorem je Z. Neubauer, se spokojuje s pouhou možností lidu vyměnit volebním aktem vládu a stačí mu tudíž rovná a tajná volební procedura, do níž mají přístup alespoň dva, třeba příbuzné, politické subjekty. Všechno, co je v prvním pojetí navíc, je sice žádoucí, avšak až na druhém stupni důležitosti. Jde o tzv. demokratismus, jehož absence neznamena absenci demokracie, pokud je spravedlivá a svobodná volební procedura zachována.

Soudím, že má-li mít demokracie smysl, musí být chápána prvním z uvedených způsobů (tak je také pojem demokracie chápán ve vyspělých a dlouholetých demokraciích). Vždyť jaký smysl by měly svobodné volby, kdyby neexistovala svoboda informací a kdyby si volič nemohl opatřit objektivní informace o kandidujících subjektech? Kdyby nepanovala svoboda shromažďování a sdružování, v níž by si ti voliči, kterým nevyhovuje žádný z kandidujících subjektů, mohli vytvářet subjekty další? A kdyby i těchto nedostatků nebylo, k

čemu by byly sebekvalitnější demokraticky přijaté zákony, kdyby se chod společnosti jimi nemusel řídit? K tomu pak ještě dodejme, že takto definovanou demokratickou společnost může vytvořit jen obyvatelstvo s určitou hladinou vědomostní a mravní jakožto podmínkou schopnosti formulovat racionální zadání pro politickou scénu nebo alespoň racionálně vybírat z existující nabídky.

Vrátíme-li se k dělicí čáře načrtnuté v záhlaví článku, objevíme v ní podle mého soudu mnoho společného s hranicí mezi právě uvedeným dvojím pojetím demokracie. Pro podmnožinu údajných obránců parlamentní demokracie (snad nejvhodnější název pro ni bude socialisticko-nacionální blok [SNB]; obvyklejší opačný sled adjektiv by vyvolával reminiscence, které zatím nemají platnost, a doufejme, že ji nikdy mít nebudou), je charakteristický právě první z uvedených přístupů, kdežto zbývající (dále jen Ostatní) mají blíže k pojetí rozšířenému. Mállokterá událost o tom podává dokonalejší svědectví než naše již déle než dva roky se vlekoucí televizní krize. Poslanecká sněmovna nejprve na nátlak SNB odhlasovala, že je u nás demokracie. V zápětí pak přijala mediální zákon, který je evidentně protiústavní a znamená tedy negaci vlády práva. Ten totiž umožňuje existující parlamentní většině plnou kontrolu nad veřejnoprávními médii, a tím jí dává do ruky velice účinný nástroj k prolomení (či spíše k soustavnému prolamování) ústavou stanovené délky volebního období. Překonání tohoto stavu není v dohledu. Špatný je nejen současný zákon, který vyhovuje paní Dostálové. O mnoho lepší není ani návrh, s nímž nyní přichází pan Dostál. Stále udílí dvě třetiny pravomocí existující většině (třetina sněmovně a třetina vládě), přičemž i zbývající třetina pro Senát může kdykoli splynout s předchozími. Jde o nejednoduchý problém, k jehož řešení je třeba hledat inspiraci v osvědčených demokraciích a nebát se i zákonem svěřit část pravomocí některé složce občanské společnosti. To by v žádném případě nebylo v rozporu s principy parlamentní demokracie, stejně jako v něm není udílení licencí lékařskou komorou namísto orgánu státní moci. Zde se ale dostáváme k jednomu velice významnému projevu přichylnosti Strany k zúženému pojetí demokracie. Je jím odmítání jakýchkoli politických projevů občanské společnosti, veškerých jejích politických iniciativ, které nejsou v souladu s politikou vládnoucích kruhů. To je ovšem závažný útok na základní práva a svobody občanů. Dochází až k pokusům označovat tyto iniciativy za korporativismus, který byl charakteristický pro některé fašistické státy. Nejde zde přece o uzurpaci moci občanskou společností, nýbrž o zákonné delegování pravomocí tam, kde je to rozumné. Jsem si vědom toho, že vystoupení televizních odborů zašlo za tento rámeček. Domnívám se však, že v situaci, kdy ústavní orgány hrubě porušují demokratickou ústavu, má takovéto vystoupení občanské společnosti své místo. Občanská společnost funguje v takovémto případě jako poslední pojistka demokracie.

Jiným projevem podobnosti obou stratifikací je vztah k nedostatkům v legislativě, k vynucování práva a ke korupci. Ve všech těchto případech jde o porušování základních práv, především pak rovnosti před zákonem. Především ODS a ona část sociální demokracie jsou spjaty s celou řadou převážně nevyjasněných korupčních skandálů. S tím pak úzce souvisí eurofobie, kterou SNB pod značkou euroskepticismu či eurorealismu nezakrytě projevuje. Je důsledkem zcela správného tušení, že po vstupu do EU dostane právní stát šanci i u nás. Podobným projevem je i vztah k politické kultuře, kde snaha o její vysokou úroveň je samozřejmou součástí onoho širšího pojetí demokracie, je však v nejlepším případě fakultativní v pojetí úzkém. Mohli bychom připomenout vztah alespoň části bloku k ústavě. Jak známo, ve chvíli, kdy se zdálo, že ODS může získat prezidentský úřad jen cestou přímé volby, požadovala tato strana změnu ústavy v tomto smyslu. Bude nyní, kdy ke zisku funkce vedla přece jen i volba parlamentní, zajímavé sledovat, zda bude strana bojovat za přímou volbu i nadále. Zřejmě o tom rozhodnou výsledky příštích parlamentních voleb, po nichž bude do volby prezidentské zbývat nejméně 20 měsíců. A dalším souvisícím jevem je totální úpadek mravů v jednání tohoto seskupení. Činem otevřeně nestoudným je odepření přiměřených požitků exprezidentovi. Nemějme však obav: vše bude před skončením funkčního období současného prezidenta napraveno, ovšem pouze s účinností pro právě končícího a případně další.

Musíme si být ovšem vědomi, že vztah obou táborů k jednotlivým pojetím demokracie je přece jen přibližný. Řekli jsme již, že zúžené pojetí demokracie považuje práva a svobody za druhořadé, nicméně žádoucí. Některá vystoupení členů bloku však dávají tušit, že je za žádoucí nepovažují. Čteme v nich snahu chápat občany země jako nástroj na jedno použití, totiž použití volební. Zvláštní pozici má v SNB jeho složka KSČM. Té o demokracii nejde vůbec, ale stoupence úzkého pojetí demokracie podporuje patrně proto, že mají největší šanci demokracii zdiskreditovat. Hranice mezi ní a Ostatními je, jak ukázala prezidentská volba, nepřekročitelná. A pokud jde o Ostatní, bylo by pustou idealizací tvrdit, že ono úzké pojetí demokracie je všem jejich činitelům zcela cizí.

Jaké jsou v této situaci perspektivy skutečné demokracie, tedy demokracie v jejím rozšířeném pojetí? Zcela minimální. Elementární algebra nám jasně říká, že naše současná vláda je vládou menšinovou. A jak ukázal závěr prezidentských voleb, má SNB většinu i v součtu obou sněmoven. I nadějná rivalita prezidentských kandidátů bloku nakonec vzala za své. Jednota bloku se v prezidentských volbách utužila. Nyní lze s jistotou předpokládat, že blok pohodlně dokončí ovládnutí veřejnoprávních médií, která spolu s již ovládnutou soukromou televizí zabezpečí vítězství bloku v oněch svobodných, rovných, tajných a všeobecných volbách na nedohlednou dobu. Nutnost opírat se o komunistickou stranu pak povede při jejím nacionalismu a odporu k euroatlantické civilizaci,

který sahá i do čela ODS, může přinést odsun ČR z této sféry, čímž pak otázka demokracie u nás přestane být na pořadu dne. V této vysloveně chmurné situaci zbývá snad jen velmi slabá naděje, že poslední události v ODS nejsou jen výměnou osoby v čele, nýbrž začátkem procesu přeměny ODS z radikálně nacionalistické strany s řadou neliberálních prvků ve stranu konzervativně liberálního zaměření. Je třeba již konečně prolomit jakési prokletí této země, která takovouto stranu v celých svých nepříliš dlouhých demokratických dějinách postrádala. Byly sice v poslední době jakési pokusy, které však pokaždé ztroskotaly. A pokud jde o sociální demokracii, i tam je situace otevřená. Ona část se může nejen zvětšovat, ale i zmenšovat.

Nejúčinnější cestou k úspěchu by ovšem bylo přesvědčit voliče, že cesta ke slušnému životu v Česku bez překonání neliberálních a nacionalistických tendencí neexistuje. To bude ovšem v zemi, která se jen velmi pomalu zbavuje totalitních stereotypů v myšlení, nesmírně obtížné.

8. března 2003

Diskuse v pracovní skupině (do níž přispěli kolegové Laube, Pavlík, Škaloud, Tuček) vyzněla v doporučení, aby se příští schůzky pracovní skupiny zaměřily na propracování pojmu "demokratismu" ve smyslu Ideje Demokratického klubu (viz Osmá souhrnná informace o Dk z dubna 2002). Důležití budou zejména "garanční činitelé", působící k ochraně a posílení míry demokratismu.

Další zájemci o práci skupiny jsou vítáni. Přihlaste se u koordinátora skupiny.

Na požádání můžeme zájemcům z řad Členů zaslat též minulé číslo Demokratického semináře, které vyšlo jako příloha k Dk-Dialogu 3-4/2002 a které obsahovalo příspěvek *Klíčové otázky české politiky a role Demokratického klubu.*

Koordinátor pracovní skupiny:

Luděk **Rychetník**, Ruská 56, 101 00 Praha 10, tel. 271 723 985

E-mail ludekr@btinternet.com

Demokratický klub, Františka Křížka 1, 170 00 Praha 7

E-mail dklub@volny.cz <http://www.volny.cz/dklub>